

Avel·lí Artís-Gener, Tísner
Viure i veure / 2
Setena part. Capítols 6-10

La Terra Alta

El nostre avançament per la Terra Alta ens havia dut cap al nord i ocupàvem la serra de Berrús, al límit de la Ribera, i pel sud enllaçàvem amb altres Unitats del V Cos d'Exèrcit, ja en territori del Baix Ebre. Teníem gent al Tossal de la Gaeta i al dels Gironesos cap al Septentrió, i les nostres darreres posicions envers Migjorn eren a la Serra de Cavalls, el Puig de l'Àliga i el Tossal de Sant Marc, admès una vegada més que la memòria no m'hagi fet traïment.

(Miro i remiro aquells mapes amb els quals havia estat tan familiaritzat, però avui em costa de retrobar-hi unes endreçúries que aleshores em sabia de cor. És en aquest punt nefast on arrenca la meva inseguretat respecte a l'exacta ubicació del meu relat i, amb tot i tot, una tènue veueta interior em diu que continuï, que no vaig tan errat com això.)

Teníem el lloc de comandament de la 60 Divisió al barranc de la Bremonosa, a un parell o tres de quilòmetres de la carretera que va de les Camposines a Corbera. No sé pas qui havia tingut la idea d'instal·lar el lloc de comandament d'una Divisió —del qual depenia la sort de deu o dotze mil persones— encaixonat al fons d'un abrupte escorranc, a frec, això sí, d'una única carretera que en ambdues direccions menava a indrets per ara al nostre poder. Però qui havia decidit allò no sabia ni un borrall del reglament militar o, si més no, de l'estil combatent del general Franco, embegut d'ortodòxia. Sempre, tant com va poder i pràcticament fins al final de la contesa, va estalviar els encontres frontals, acèrrim partidari com era de l'estratègia envolupant. És cert que l'oficina del comandant, del comissari i del cap de l'Estat Major era a la caixa d'un gran camió, prefiguració de les majestuosos rulotes actuals, agençada com a quarter general i, naturalment, amb un xofer permanent de guàrdia, a punt d'engegar el motor el dia que les coses es presentessin esguerrades. Però la resta del personal dirigent de la Unitat, des dels caps de les Seccions de l'Estat Major fins als enllaços, vivíem en tutes excavades en les parets de la banda dreta del barranc,

segons la baixada d'aigües, puix que era la cara més arrecerada respecte al tir de l'artilleria enemiga.

Treballaven al camió, però, naturalment, no hi dormien. En Ferrándiz, l'Scotti i en Ráfales també cadascun tenia la seva cova particular cavada al barranc, totes elaborades pels nostres experts sapadors. La qüestió més precària era la higiene. Cada dia venia al barranc de la Bremonosa un camió-aljub i cadascú havia inventat un sistema de dutxa al grat de la seva fantasia o bé, menys imaginatiu, havia comès plagi descarat d'aquell aliè que més li agradava. Les pel·lícules que ens han ensenyat les operacions bèl·liques nord-americanes al Pacífic ens han fet reviure i reveure tot un munt de dispositius de dutxa rigorosament autèntics, fos uns tancats de canyes amb regadores que hom inclinava estirant un cordill o, encara millor, en un ben codificat règim d'intercanvi —«jo t'aboco l'aigua i després tu em mulles a mi»— que nosaltres mateixos ja havíem inventat i practicat a l'Ebre. En el nostre cas no hi havia la interferència de cap principi d'autoritat: en Fíguls, emparat en un tamboret precari, de tosca fabricació pròpia, em xopava com jo seguidament l'embevia a ell. En Fíguls era un adolescent amb cos d'impúber, menut i esmerlit, cosa que significava un autèntic estalvi d'aigua: aviat enllestia. Esdevenia més laboriós ajudar a banyar-se el meu mecanògraf, en Josep Montfort i Segura, la còrpora del qual era més liberal en matèria d'adipositats, però ho compensava amb el fet de freturar la dutxa molt menys sovint.

Franco va trigar unes setmanes a organitzar el seu desplegament ofensiu i, de moment, va concentrar tota la seva força en una operació defensiva, cosa que demostrava la coherència del seu pensament, la fidelitat a allò que havia dit d'aquella bossa de quaranta quilòmetres. Posseïa sòlides reserves i ens ho va demostrar amb la seva contundència habitual. L'ajut exterior, sense cap dissimulació a aquestes altures del 1938, era tossudament omnipresent. L'aviació havia experimentat un extraordinari augment en nombre i eficàcia; la viva activitat de la novíssima artilleria, sobretot l'alemanya, ràpida i poderosa —amb aquella formidable actuació dels canons 8.8 muntats damunt un ample trípede, que permetia la transformació instantània del

tir d'antiaeri a antitanc o a la inversa—, i, encara, l'aclaparadora compareixença dels carros de combat (notòriament les tremendes fortaleses ambulants nazis) i les velocíssimes «tanquetes» italianes (tanquets hauria estat més correcte), mena de turismes disfressats. Tampoc no sabíem, evidentment, que participàvem en l'assaig general d'una guerra (llegiu «The Armed Rehearsal», del ben documentat anglès Peter Elstob) i que hom provava model rere model, introduïa múltiples modificacions o perfeccionava —d'una o altra manera es deu dir!— les eines que temptejava amb nosaltres, de cara a la guerra mundial que s'apropava i de la qual tampoc no teníem cap notícia. No sabíem pas que ja era engatjada des de feia molt de temps i que fins i tot les innovacions armamentístiques soviètiques que ens arribaven formaven part de l'enorme conjunt muntat de cara a l'elaboració d'un diagnòstic, que redactava gent de fora basada en les dades —el nombre de morts— que nosaltres aportàvem.

Teníem assessors soviètics, camuflats entre els comissaris per tal que semblés que llur ajut era purament doctrinal, malgrat que desenvolupaven una tasca específicament militar. Alguna vegada en Ráfales, en Morera i Falcó i jo havíem comentat l'escassa competència bèl·lica d'aquells taciturns enviats especials de l'URSS i havíem acordat que amb prou feines devien ser caporals de l'exèrcit soviètic, potser guardonats amb una borsa de perfeccionament a l'exterior. De debò, cap d'ells no aparenyava ser un cap de brot, però el judici fóra massa generalitzador i frívol si no esmentava el fet innegable de l'evident limitació idiomàtica, que els arraconava amb tirat contundent, puix que cap d'ells no parlava altra llengua que el rus oficial en tota la Unió. El tovàritx que teníem destinat al comandament de la Divisió era, en honor a la veritat, una pepa de tres rals. Quan ja feia quatre o cinc mesos que era entre nosaltres, el camarada que coneixíem amb el pseudònim de Kirovabad ja començava a parlar uns quants mots d'espanyol. En Jaume Martells, el xofer de l'Scotti, sabia imitar d'allò més bé la seva veu, el seu accent, les seves reiteracions i els inevitables titubeigs. I les bestieses. En petit comitè, en Jaume ens feia la paròdia de les arengues del Kirovabad i ens esbotzava les entranyes amb les riallades. Deia: —«Camarradas respublique corraje cientos

volvosiatzkaia, aviatzia bombili valerrosos komsomolskaia stahanov soyuso mustafaiev, socialitzki sovietski aviatzia bombili con poieblo españoliskaia valiente y nosotrrros, herrmanos poieblo sovietski, liberrtad lucharr hasta liberrtad poieblo!»

Els parlaments d'en Jaume eren tan enardidors com els del subjecte parodiat i tampoc no deien res. El nostre tir antiaeri era fet habitualment amb metralladores feixugues Oerlikon, que disparaven bales traçadores intercalades entre les normals, però llurs agrupaments i llur maneig eren cosa de l'artilleria. La infanteria lluitava una mica per esport contra els avions de caça i ho feia amb les metralladores terrestres, inútils per definició en aquells quefers. Un dia el nostre tovaritx es va posar a disparar contra uns Messerschmidts que feien la roda damunt les nostres posicions, des d'un niu de metralladores... amb un fusell metrallador. Feia prova d'una commovedora voluntat de servei en grau d'idiotisme avançat. Era un estúpid balafiament de municions que, d'altra banda, delatava als pilots feixistes el curs de les nostres línies, dibuix sinuós no pas fàcil de distingir des de dalt. Ho vaig comentar amb en Joaquim Morera i Falcó i vaig concloure:

—Aquest animal ens compromet! Ara li faré una conya. El Kirovabad és tan enze que ni tan sols s'adonarà que me'n foto.

Vaig saltar el parapet del seu niu i li vaig dir:

—Camarada: et duc instruccions secretes del comandament. Acaben de telefonar que ve aviació nostra de combat i el cap del Cos d'Exèrcit et demana que deixis algun avió feixista de caça per als nostres pilots, perquè si quan arriben ja no en queda cap per abatre haurà estat una lamentable pèrdua de temps i de combustible.

Ho va veure claríssim i em va dir:

—«Oh, sí, camarrada, mi comprenderr. ¡Spассивo, tovaritx!»

Va enfundar el fusell metrallador i li vaig dir una mena de «dosvidonye» precipitat, abans que no se m'escapés el riure mentre ja

fugia del niu de metralladora.

Sabíem —intuíem— que s'atansava l'escomesa franquista i els sapadors no havien parat ni un sol moment, de dia o de nit, de barallar-se amb les implacables roques del país i enrobustir les nostres defenses, traçant un seguit de giragonses de formidables camins coberts, que ens abrigaven de debò del foc enemic. Podíem fer fins i tot trajectes quilomètrics sense treure el nas a la superfície i els avions feixistes malgastaven tones i més tones de bombes. Aquest període expectant va durar unes setmanes. Era (i dispenseu-me la frase feta) la calma que precedeix la tempestat.

Un dia, en Quim i jo conversàvem plàcidament. Sèiem sota una olivera i a menys de dos-cents metres de nosaltres hi havia els altaveus de la música de fons, un canoneig incessant. Jo fumava lentament una pipa saborosa, tant pel gust del tabac com de la calma hedonística entre xuclada i xuclada. Vaig demanar:

—Vols que et faci una confessió terrible, Quimet? —no vaig esperar pas la resposta—. A vegades em fa por que guanyem la guerra.

—Ja s'hi val a jugar al joc dels disbarats?

—No t'escandalitzis abans d'hora i deixa que formuli el meu profund pensament i doni com a cosa feta que estàs preparat per a les emocions fortes. Els militars em fan un pànic immens, tota mena de militars. Alguna vegada no puc evitar el pensament de què passarà el dia que nosaltres hàgim guanyat la guerra, o si la guanya el Franco, que al capdavant ja no hi ha cap més alternativa. En el terreny de la hipòtesi valen ambdues possibilitats, i ambdues m'aterren! Imagina que el dia que hàgim guanyat la guerra, bé haurem de foragitar els militars del poder, oi? Et veus amb cor de concebre un país governat pels Lísters, els Campesinos, els Modestos, posa-hi fins i tot el nostre inefable Ferrándiz? O —l'altra cara de la moneda— pels Francos, Yagües, Queipos o Molas? És un panorama escruixidor, Quim! Tots han tastat el poder i cap d'ells no hi renunciaria mai. Conceps en Líster fent altra

vegada de picapedrer o en Ferrándiz fabricant miralls? Aterridor, simplement, caríssim Watson! Perquè l'ofici de militar ha estat inventat per desfer, no pas per bastir. Els militars només refan els ponts que en un altre moment han esbotzat. Em fot la pell de gallina, m'esborrona autènticament de cap a peus! T'imagines un Ferrándiz president de la Generalitat? No has pensat mai en una cosa com aquesta?

—No, ni ganes! I ara tu m'hi portes com un ós de gitano, amb l'anella al nas. Admeto, naturalment, que fer la guerra sigui cosa de militars i que bon profit els faci. Però administrar la pau és feina de civils, un quefer sociològic que no és a l'abast d'aquesta patuleia. Això és una república i ningú no toleraria l'entronització d'aquesta gentalla. D'una banda i de l'altra!

—Com ho faríem?

—No ho sé. Ja t'he dit que no hi havia pensat mai.

—Els liquidaríem d'un a un?

—Sí. I després caldria fulminar els liquidadors, abans que no s'erigissin en autoritat. Hem dibuixat una bonica espiral sense fi! No em fa gens de goig endinsar-me per aquest camí que insinues.

—A mi tampoc, però és una possibilitat. Hi ha una pila de països governats per militars ex-revolucionaris, els seus fills o els seus néts.

—És una possibilitat merdosa! Ja veig «l'Honorable Manuel Ferrándiz»!

—És hilarant!

—Mentida: és nauseabund.

L'escarabat del Paraguai

La conversa entre en Joaquim Morera i Falcó i jo en terres de l'Ebre ens havia menat a repassar —a ull i fatalment en vol planat, mancats com estàvem d'elements de consulta— els moviments revolucionaris que havien cristal·litzat en un govern, i la nostra anàlisi ens va fer pensar en Mèxic, que era l'únic país del món que romania desinteressadament al costat de la República, i el president del qual era un general, Lázaro Cárdenas, producte net de la Revolució. Feia de mal agafar en qualitat d'exemple en les nostres cogitacions per manca material de dades i, sobretot, amb el fet incontestable de l'ajut que aquell país americà ens atorgava. L'anàlisi de l'Amèrica llatina —insisteixo que de memòria i mal feta— ens oferia una pila d'exemples de països en els quals les dictadures militars se succeïen eternament.

En aquella conversa amb en Joaquim Morera i Falcó em vaig recordar de l'escarabat del Paraguai.

Mai no vaig saber els motius exactes que havien fet que el meu pare, em sembla que l'any 1917 —en plena Primera Guerra Mundial— hagués anat a la República Argentina. No era un tema de conversa a casa i hom l'abordava quan l'atzar feia que algun dels germans, posat a mirar la vella capsa familiar de fotografies, topés amb les del pare a Buenos Aires, especialment en aquella repenjat a un vell canó de fortalesa, somrient sota el seu barret de feltre. «Massa llarg d'explicar. Hi va anar per unes coses relacionades amb la seva impremta», era l'evasiva resposta de la mare al tafaner.

La meva mare va morir el dia set de desembre de l'any 1927, quan jo en tenia quinze i mig. La imatge d'ella que evoco més sovint és la d'aquella fotografia presa a la platja de Vilanova amb tots nosaltres, el pare i els cinc germans, més uns bons exponents de les famílies Ventosa i Pinilla i Figuerola, amb la insòlita presència de «la meva Muller», un noi alemany resident a la capital del Garraf que es deia Müller i parlava un català trempat, tot ben ple d'erres molt sonores. El genuí Müller s'havia convertit en «la meva Muller» parodiant una frase seva respecte a la meva germana Glòria: «Tu, Glòria, seràs la meva muller!», li havia dit un dia. Ho havíem sentit furtivament i ja n'havíem

fet el sobrenom. En la vella estampa presa a l'estiu de l'any anterior al de la seva mort, la meva mare hi és demacrada i en els seus llavis lleigeixo com una insinuació premonitòria, lectura sense mèrit, puix que és feta a posteriori. Però no tota la iconografia de la mare és tan dolorosa: hi ha fotos de moments de joia com són ara sopars d'homenatge al meu pare amb motiu d'alguna estrena teatral, o simplement en escenes a l'aire lliure (en aquella època les fotos d'interior eren obra d'alta especialització i generalment duïen la signatura de qui les havia preses; a casa no n'hi havia gaires) i en moltes d'aquestes imatges la meva mare duu damunt el pit l'escarabat del Paraguai. Era un joiell d'argent i els èlitres eren fets amb incrustacions de safir, en una varietat iridescent. No sé si la meva mare posseïa altres galindaines decoratives; jo només recordo l'escarabat del Paraguai. El meu pare l'havia comprat a Buenos Aires com a present per a la meva mare. On devia anar a parar, l'endiastrat escarabat?

Mala informació

Era cert que a les Camposines hi havia hagut instal·lat, els dos primers dies d'haver travessat l'Ebre, el quarter general d'una de les Unitats i que allí havia estat efectuat l'interrogatori de la interminable corrua de presoners enxampats en la fase inicial de l'operació. Però de seguida havia estat abandonat aquell encreuament de camins que la guerra havia convertit en estratègic. El Servei d'Informació feixista anava endarrerit i allò que havia estat un fet real durant un parell de dies, seguidament ja no tenia cap mena de sentit i, això no obstant, els avions de Franco mai no van deixar de bombardejar i metrallar aquell tronat caseriu, situat en el breu pla entre les serres de la Torre i de Cavalls.

L'operació de l'Ebre havia estat pensada per obligar Franco a distreure les forces que atacaven València. L'atac-sorpresa dels dies 25 i 26 de juliol havia reeixit parcialment en el pretès objectiu. De seguida, però, el comandament militar sollevat havia defugit el parany. Franco va fer que la infanteria continués en la iniciada aproximació a València, puix que arribar amb les seves forces a mar i migpartir el front republicà

també en aquell sector era obrir ben esbatanades les portes de la victòria, i va confiar a l'aviació i a l'artilleria la tasca de concassar els agosarats que havien travessat el riu i ara es fortificaven a les serres dels Pesells i de Pàndols, ultra l'esmentada de Cavalls.

Ja el dia 26 de juliol —els efectes es van començar a advertir a primera hora de la tarda— havia alliberat l'aigua dels pantans de Camarasa, Barasona, Ardisa, la Penya i potser encara algun altre, i el nivell de l'Ebre havia pujat més amunt de dos metres de l'habitual seu, amb la qual cosa va assolir —de moment— paralitzar l'obra dels enginyers que feien els primers ponts provisionals, car la tropa ja havia travessat el riu però els camions, els tancs, els canons i les municions restaven a la riba esquerra. L'Ebre va recuperar el seu nivell normal em sembla que entre els dies 29 i 30 i els pontoners van reprendre llur tasca. Tots aquells pantans eixuts i les conseqüències de la consegüent sequera eren problemes de Franco i ell els devia acarar convençut que la seva santa croada justificava aquella i qualsevol altra mesura extrema.

La idea de piconar l'Exèrcit de la República que s'havia atrevit a plantar-li batalla va durar cent dies i escaig, tres interminables mesos seguits de bombardeigs aeris i d'artilleria efectuats per forces expedicionàries alemanyes i italianes majoritàriament, cada dia estrenant nous models que perfeccionaven l'anterior: els canons ràpids d'avui, demà serien antiquats. Nosaltres érem les rates blanques del sinistre laboratori, les peces serrades i perforades en el banc de proves.

Un dia anava amb el meu Ford cap a la serra de Cavalls, comprimit amb dos nois d'Informació —un tinent i un sergent—, car en Florenci Ollé i Riba, el meu segon, que estava malalt i internat en un hospital de la pròxima reraguarda, no havia pogut passar el riu, cosa que havia duplicat la meva feina i motivava que hagués de fer un seguit de tasques que habitualment executava ell, amb la seva notable eficàcia. Uns soldats que hi havia al costat dret de la carretera ens van indicar que ens deturéssim, que s'apropava un atac aeri. Vaig arrambar el cotxe a la cuneta, sota uns arbres, i hi vam restar al costat durant uns instants. Hi havia concentrada una pila de vehicles que des de l'aire havien de

ser molt visibles i no tenia gens de mèrit endevinar que temptarien els aviadors.

Em va semblar més prudent allunyar-nos-en i, amb el tinent i el sergent, més un parell o tres de xicots que es van afegir al grup, vam sortir a la carretera. Els grans avions de bombardeig Junkers de la Legió Còndor alemanya feien passada rere passada descarregant les bombes de cinquanta quilos. Tots ens havíem estirat a terra i jo, com ja n'havia fet una pràctica usual, en comptes de posar-me de bocaterrosa em col·locava de sobines i observava acuradament la trajectòria del triangle mortífer que cada aparell deixava caure de cop.

Bombardejaven des d'escassa altura i les bombes mai no agafaven prou velocitat perquè no les poguessis seguir amb els ulls. Cal que digui que allò no era cap fatxenderia ni una mena de desafiament. Creia, de debò, que si una bomba m'havia de tocar no tenia cap mena d'importància ni modificava gens les conseqüències si m'enxampava de cara o d'esquena. I, de panxa enlaire, almenys les veia caure i pensava, amb aquell afuat criteri que dóna la pràctica, afegit a la inequívoca interpretació del xiulet que fan quan cauen: «aquesta petarà cap a la meva dreta; aquesta altra també; sembla que aquesta dugui males intencions!». I encara imaginava que si havia vist fins al darrer instant la que m'havia de matar, tot allò hauria guanyat, almenys fins a l'autèntica darrera hora.

Algú, honestament, ho hauria pogut qualificar de voluptat? Hi deu haver un altre mot, que jo no conec, encarregat de definir exactament aquest estat d'ànim, que no és insensatament pinxo ni tampoc fatalista. Curiositat, potser? La batxilleria pot menar fins a aquests extrems? I rebutjo, per definitivament aliè, aquest altre concepte que en diem valentia i que jo no conec literalment.

Pressentiment

Quan avui sento pel carrer uns infants que m'han vist el pegat damunt la conca del'ull dret, criden «el pirata! el pirata!» i fugen corrents, em

recordo de com, quan érem infants, ens agradava de fer la santíssima als grans. La colla del meu carrer de Girona havíem anat darrera un coix durant un parell de travessies, sabedors que quan es girés per empaitar-nos mai no ens podria atrapar, i cantàvem aquella imbecil·litat superrealista que feia:

«Alça la pota ranca
morros de penca
de bacallà.
Si quieres que te lo diga,
morros de figa,
te lo diré:
Que alcis la pota ranca...»

Per què aquella promiscuïtat de català amb espanyol? Qui ens feia servir-nos de la llengua forastera, als anys 1920, 1921 o 1922? Potser l'autor de la incògrua lletra no havia trobat cap consonància amb el pulcre «morros de figa» (no devia conèixer mots com amiga, fatiga, obliga, etcètera), malgrat que ja devia ser una persona gran, puix que a un infant difícilment li hauria passat pel cap l'insultant «morros de figa» ignorant-ne el significat.

També en aquella època, entre els vuit i els deu anys, tots sortíem al carrer quan vèiem passar un avió, fet que, d'altra banda, no sovintejava gaire. Moltes vegades m'he preguntat per què cantàvem «l'eroplano! l'eroplano!» en aquella fantasiosa barreja lingüística. Potser perquè els neologismes ens arribaven a través de la llengua opressora? La música feia una ensopida sonsònia que repetíem incansablement. Pressentia que un dia en veuria de molt més grossos, estrangers, que llançarien bombes contra el meu país?

(Mai en la meua vida no he fet caricatures o acudits basats en el defecte físic d'una persona. No haurà estat un acte subconscient d'expiació dels humiliants «alça la pota ranca» amb els quals he empaitat tants desconeguts?)

La gran desbandada

Mai no vaig haver d'anar al quarter general de Juan Modesto Guilloto i tampoc mai no vaig saber on el tenia. En canvi, vaig visitar quatre vegades el de Líster, dues al Perelló i dues més a l'Hospitalet de l'Infant, en els campaments que instal·lava als afores de les poblacions, en tendes de campanya còniques, de lona impermeabilitzada amb pintura d'alumini, idèntiques a les tradicionals de l'exèrcit espanyol. Per terra eren senzills de localitzar els seus llocs de comandament, però no pas des de l'aire, puix que plantava les seves tendes entre denses arbredes que feien un camuflatge perfecte.

Quan érem al barranc de la Bremonosa —Franco atacava de valent i ja ens havia fet moltes baixes—, un dia ens va passar una cosa terrorífica que es va traduir en una pila d'hores inquietes, les més angoixoses que vaig viure durant tota la guerra. En Ráfales, en Fíguls i jo vam passar divuit hores fent equilibris damunt el tall de la ganiveta, regalimant suor freda. Moltes vegades havíem travessat situacions realment compromeses, però cap no havia tingut la prolongada intensitat ni encara menys l'esgarrifosa durada d'aquella.

Eren quarts de vuit del matí d'un calorós dia d'agost, i jo anava en eslips i espadenyas a retaló. M'havia dutxat, seguidament ho havia fet en Fíguls i aquell dia, excepcionalment, havíem convençut en Montfort —o qui l'havia persuadit havia estat la forta calor— que també ho fes. Era darrera el paravent de canyes encreuades —enginyosa obra artesana d'en Pere Fíguls— i jo, enfilat a la cadira de boga (a la Bremonosa en teníem una que ens feia de tot), li abocava damunt les regadores d'aigua que em passava el meu enllaç. En això estàvem. Teníem una treva còmoda d'unes quantes hores, puix que jo acabava de parlar telefònicament amb tots els observatoris de les Brigades i havia anotat en la llibreta on feia els esborranys les escasses novetats, i havíem quedat que, si encara sobrava aigua, en Montfort m'afaitaria el crani, quefer en el qual era molt destre. Ja feia més de quinze o vint dies que no em rapava la closca i era en aquell moment galdós, equivalent a la

barba de sis o vuit dies, que no és barba sinó deixadesa.

En aquells instants es va produir la insòlita circumstància: van pujar pel barranc, com uns posseïts, en Ferrándiz, l'Scotti, tres companys de l'Estat Major, en Morera i Falcó i una munió de telefonistes, cuiners, escriptors i cartògrafs enfollits, la majoria d'ells amb la pistola a la mà i gairebé tots traginant sota els braços les coses més impensables. En Ferrándiz em va cridar:

—Què fots, despullat? Au, de pressa, posa't alguna cosa al damunt i anem! Vosaltres dos, amunt, també! Immediatament! Els feixistes han trencat les nostres línies i ja els tenim aquí dalt! (Assenyalava la cresta esquerra del barranc.) És l'ordre de retirada!

Vaig interrogar l'Scotti amb la mirada. També duia la pistola a la mà i amb els ulls em va confirmar les paraules d'en Ferrándiz. En Morera i Falcó em va dir:

—Au, afanya't, que sembla que va de debò!

I se'n va anar barranc amunt, afegit a la pertorbada corrua. En Montfort i en Fíguls s'havien vestit en una exhalació mentre jo amb prou feines m'acabava de posar la camisa. En Montfort em va dir:

—No sabem què pot passar, però em sembla que fóra millor que te'n possessis una que no dugués cosits els galons.

No era cap mesura de prudència, sinó una simple covardia, i no vaig contestar. Em va dir:

—Començo a passar, oi? Ja ens trobarem una mica més amunt.

El vaig cridar quan ja havia caminat uns passos:

—Montfort! Agafa la teva màquina d'escriure!

Em va guaitar estupefacte i va trigar uns segons a entendre el sarcasme.

Va arrencar a córrer, segurament per recuperar el temps que li havia fet perdre. En Fíguls ja era a punt de marxa i em va dir:

—Vas molt a poc a poc!

—Vés-te'n, tu també. Jo he de cremar uns papers i fer unes trucades telefòniques, admès que encara hi hagi línies.

—No, jo no guillo. Marxarem plegats o ens quedarem plegats.

—No te'n vas per la teva voluntat, Pere. Jo no t'ordeno pas que et quedis sinó el contrari: t'aconsello que guillis.

—Ja t'he dit que marxariem plegats.

—Quant de temps fa, que he parlat amb els observatoris?

—Potser mitja hora.

—Doncs ara fa mitja hora tot era completament normal. És estrany que en tan pocs minuts hagi sobrevingut un daltabaix tan gros, no trobes? T'has fixat si en Ráfales anava amb la colla?

S'ho va haver de rumiar durant uns instants. Va fer:

—No, em sembla que no hi era.

—Jo també tinc aquesta idea. Vés a veure si és a la seva cova. Si observes alguna cosa sospitosa, torna de seguida. No caminis pel fons del barranc, sinó pels talussos d'aquesta banda, i amaga't sempre entre els arbres i les mates, sense fer fressa. Sobretot, que no et vegi ningú. Agafa un parell de granades de mà per si de cas.

—No sé ni com es fan anar!

—Vés-te'n sense res, doncs. I torna tan aviat com puguis.

Vaig despenjar el telèfon i em va contestar en Suau (era el germà de la

Rosa), que feia guàrdia a les Camposines. Li vaig dir:

—He de parlar amb tots els observatoris dels Batallons, un a un, i amb els de les Brigades. Aguanta'm la línia, Enric, i quan enllesteixi una trucada tingue'm a punt la següent. És molt important. Vull començar amb la 95, continuar amb la 224 i acabar amb la 84. Apunta-t'ho. Faré les dotze trucades ben curtes. I si algun observatori no contesta, m'ho fas saber immediatament, interrompent-me si cal. També em pots tallar si surt alguna comunicació urgent. Entesos?

—Entesos! Penja. Treballo la primera trucada.

Hi havia línia amb tots els observatoris i la conversa amb els seus caps reflectia adesiara una tranquil·litat total. L'enemic atacava, en alguns indrets amb més fúria que en d'altres, però la nostra gent aguantava bé les investides. Quan anava pel segon Batalló de la 224 (havia començat pels més delicats, els majorment susceptibles d'ensulsiada) van arribar a la meva tuta en Ráfales i en Fíguls. Vaig fer un gest amb la mà al cap de l'Estat Major i vaig continuar amb la meva perquisició.

—Ha estat allò que en termes taurins en diuen una «espantáa» —em va dir en Ráfales. Va afegir—: En Ferrándiz ha confós els trets d'aquesta nova artilleria antitanc de tir ràpid que fan servir els de la Còndor. Com que els esclats de sortida i d'arribada són tan seguits l'un de l'altre, s'ha pensat que els feixistes ja eren aquí. Ha vist siluetes d'uns soldats —nostres!— a contrallum al cim de la cresta i ja n'ha tingut prou! Ha donat ordre general de retirada.

—Quan ha passat per aquí m'ha dit que l'enemic havia esbotzat el nostre front.

—Això s'imaginava! La cosa més extraordinària és que hagi convençut tothom, l'Scotti fins i tot, i hagi donat ordre d'evacuació que ningú no li ha discutit. S'ha tret la pistola (era rigorosament còmic, paraula d'honor, un cony de «Caballero de la Triste Figura») i tothom ha arrencat a córrer. Jo li he dit que sí, que ja me n'hi anava, però que havia d'empaquetar uns papers que no podien caure en mans dels

franquistes. Em pensava que tu també hauries guillat i quan ha arribat el Fíguls a la meva «chabola» no tens idea de l'alegria que m'ha clavat!

—Encara no feia mitja hora que havia parlat amb tots els observatoris (té, aquí hi ha les notes que he pres d'allò que m'informaven) i cap no havia esmentat una situació inquietant. He vist això manicomial del Ferrándiz i tota la patuleia, amb els cuiners que en comptes dels cullerots duïen la pistola a les mans, i no he esclafit la rialla per una sola raó: perquè entre els pertorbats hi havia l'Scotti i en Morera!

—Es veu que són coses terriblement contagioses!

—Tu, en Fíguls i jo! Vet aquí tres immunes. Llaor als herois!

—Segons sembla, hi ha com una evasió d'allò que hauria de ser el control racional. És estrany! He observat com l'artilleria disparava contra el talús est o al centre del barranc en tir indirecte i he pensat que avui devien haver encapçalat la llista d'objectius amb la Bremonosa. Si, de debò, haguessin trencat les nostres línies, els canons no haurien fet foc contra aquests indrets: és una lògica que de tan elemental fot la pell de gallina. Però contra aquesta mena d'excitació que els ha agafat no hi ha lògica possible, ni cap argument és prou vàlid contra la bogeria col·lectiva!

—I ara, què farem?

—Per començar, fiquem-nos dintre el teu catau: aquests avions vénen amb ganes de bombardejar i els caces ja es despengen. Mirem bé què fan i cap on ataquen i traguem-ne conclusions. Si disparen contra les nostres posicions, senyal inequívoc que la nostra gent no se n'ha mogut!

—Caldria advertir en Ferrándiz i tota la gent que el segueix de quina és la situació real i fer-los tornar. Jo crec que en Fíguls, que té bones cames, podria fer una correguda barranc amunt i mirar si a més a més de nosaltres tres s'ha quedat algú altre a la Bremonosa. Si trobàvem un sanitari, un cuiner, un oficinista, fos qui fos, el podríem fer anar barranc amunt, que els encalcés i els expliqués que s'havien equivocat,

que havien interpretat erròniament un foc d'artilleria.

—En Ferrándiz és capaç d'aplicar l'antiga tècnica de matar el missatger que porta males notícies!

—Li duria una bona notícia!

—Que l'havia cagada et penses que s'ho prendria mai com una bona notícia? No el coneixes prou! Si en Líster s'assabenta que han abandonat el lloc de comandament, els afusellarà! —vaig dir. En Ráfales hi va anar d'acord i l'única opinió desfavorable va ser la que restava, la d'en Fíguls. Però se n'hi a anar, no gens convençut, i va manifestar lleialment:

—No penso separar-me massa de vosaltres, us ho adverteixo! Miraré fins aquí dalt, fins on arriben els nostres cataus, si no trobo ningú baixo de seguida.

Vaig proposar al cap de l'Estat Major que tot seguit ens instal·léssim al camió d'en Ferrándiz i hi romanguéssim com si res no hagués passat, parlant amb els caps de les Brigades i els Batallons i contestant les trucades telefòniques, amb l'esperança que els fugitius haguessin anat a parar a una de les nostres Unitats estabilitzades, s'assabentessin de la veritat i ens telefonessin. En Ráfales va aprovar la meva idea i vam anar cap al vehicle-oficina.

-Hòstia, quin espant m'heu clavat! —va dir en Fíguls—. Vaig a la teva cova i no hi trobo ningú i dic: «Cagada, Roc, ja els han enxampat!». Podíeu haver-me avisat, que baixaríeu fins a la residència estiuenca dels «quefassos»! Sort que ho he endevinat! He anat fins als darrers cataus del barranc i no he trobat ni déu. Tots han guillat! Si ens ataca un tàbor de moros, el derrotarem entre nosaltres tres, què cony!

Índex

La Terra Alta	2
L'escarabat del Paraguai	7
Mala informació	9
Pressentiment	11
La gran desbandada	13